

ADAM GRZEGORZ DĄBROWSKI

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

**DOKUMENTACJA TECHNICZNA Z LAT 1919–1939
W ZESPOLE AKT MINISTERSTWA SPRAW WEWNĘTRZNYCH
PRZECHOWYWANYM W ZASOBIE
ARCHIWUM AKT NOWYCH**

<http://dx.doi.org/10.12775/AKZ.2015.003>

Słowa kluczowe

Archiwum Akt Nowych; Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 1918–1939; dokumentacja techniczna; opracowanie archiwalne; opis archiwalny;

Keywords

the Central Archives of Modern Records; the Ministry of Internal Affairs 1918-1939; technical documentation; archival processing; archival description

Streszczenie

Artykuł omawia dzieje oraz zawartość kolekcji dokumentacji technicznej z lat 1919–1939, wchodzącej w skład przechowywanego w zasobie Archiwum Akt Nowych zespołu akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1918–1939. Kolekcja ta obejmuje dokumentację projektów budowlanych (w sumie 1645 jednostek inwentarzowych) oraz projektów instalacji kanalizacyjnych i wodociągowych (237 jednostek), zlokalizowanych na obszarze Polski międzywojennej.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych było w latach 1918–1939 urzędem o szerokich kompetencjach, pełniącym kluczową rolę w kreowaniu polityki wewnętrznej państwa polskiego. Kompetencje Ministerstwa określone były zarówno w sposób ogólny (odpowiednimi zapisami zawartymi w dekreтах, ustawach i rozporządzeniach), jak i sprecyzowane w sposób szczegółowy (zapisami w statutach organizacyjnych oraz podziałach czynności komórek organizacyjnych tego urzędu). Obejmowały one kilka działów problemowych: dział spraw politycznych, dział spraw administracyjnych, dział spraw samorządowych, dział spraw wojskowych, dział spraw służby zdrowia (w latach 1924–1932), dział spraw aprowizacyjnych (w latach 1922–1938), dział spraw organizacyjnych (nastawiony na zaspokojenie potrzeb w działalności własnej centrali Ministerstwa) oraz dział spraw techniczno-budowlanych, znajdujący się wśród merytorycznych kompetencji urzędu w latach 1918–1919 oraz 1932–1939.

Początkowo, w momencie odzyskania niepodległości w listopadzie 1918 r. i powołania pierwszego rządu polskiego, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych przejęło zakres kompetencji ustalony ogólnie w okresie funkcjonowania tego urzędu w ramach rządu utworzonego przez Radę Regencyjną Królestwa Polskiego. Dekret Rady z 3 stycznia 1918 r. o tymczasowej organizacji władz naczelnych w Królestwie Polskim do zadań resortu spraw wewnętrznych zaliczył m.in. zagadnienia związane z szeroko rozumianym budownictwem i odbudową kraju, koncesjonowaniem i zarządaniem sił wodnych, zawiadywaniem drogami lądowymi¹. Zadania te leżały w gestii komórek organizacyjnych Sekcji IV Ministerstwa: Wydziału Ogólnego Administracji Technicznej, Wydziału Architektoniczno-Budowlanego, Wydziału Urządzeń Technicznych Użyteczności Publicznej, Wydziału Odbudowy, Wydziału Budowy Dróg Kołowych i Budownictwa Wodnego². Niestety, normatywów resortowych Ministerstwa, dotyczących obowiązującego w tym okresie szczegółowego podziału czynności, nie udało się w jego aktach odnaleźć. Wkrótce jednak wszelkie sprawy związane z techniczną administracją budownictwa i odbudowy kraju

¹ Dziennik Praw Państwa Polskiego nr 1 z 1 lutego 1918 r., poz. 1.

² R. Hausner, *Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych*, Warszawa 1939, s. 38; F. Wojtysiak, *Rozwój organizacji centralnego zarządu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych*, [część 2], *Gazeta Administracji i Policji Państwowej*, nr 26, 1924, s. 4.

przeszły do zakresu działania Ministerstwa Robót Publicznych, utworzonego na mocy dekretu z 16 stycznia 1919 r.³

Rozporządzenie Prezydenta RP z 21 maja 1932 r. w sprawie zniesienia Ministerstwa Robót Publicznych ponownie przekazało do zakresu działalności resortu spraw wewnętrznych m.in. kwestie nadzoru zabudowy miast i osiedli⁴. W związku ze zmianami zakresu kompetencji Ministerstwa na mocy pisma ókólnego ministra z 3 sierpnia 1932 r. wprowadzono zmiany w podziale czynności resortu: określono obowiązki komórek organizacyjnych nowo powstałego Departamentu Techniczno-Budowlanego oraz Wydziału Administracyjno-Budowlanego w Departamencie Samorządu. I tak Wydział Zabudowania Osiedli otrzymał jako obowiązki kwestie nadzoru nad opracowywaniem i techniczną stroną stosowania przepisów budowlanych, nadzoru nad rządowym i samorządowym personelem techniczno-budowlanym, zatwierdzania rzeczoznawców, ewidencji osób posiadających uprawnienia do kierowania pracami budowlanymi, rozpatrywania i zatwierdzania planów zabudowy terenów miejskich, nadzoru nad gospodarką mieszkaniową związków samorządowych, spraw technicznych pomiarów kraju (nadzór i kontrola pomiarów szczegółowych, opracowywanie i wydawanie instrukcji, szkolenie personelu technicznego), udzielania zezwoleń na wyrób cegły budowlanej nieprzepisowych wymiarów, sprawy ochrony i utrzymania znaków granicznych. Do zadań Wydziału Techniki Budowlanej należały: kwestie budowy gmachów państwowych (ustalanie planów, zamawianie szkiców i projektów oraz ich rozpatrywanie i zatwierdzanie, ustalanie preliminarzy budżetowych, pozyskiwanie kredytów), kwestie restauracji gmachów reprezentacyjnych, prowadzenie studiów nad nowymi rozwiązaniami konstrukcyjnymi, badanie, kwalifikowanie i rejestracja materiałów budowlanych, nadzór nad wykorzystaniem kredytów przeznaczanych na walkę z bezrobociem. Wydziałowi Zarządu Gmachów i Placów Państwowych powierzono zadania z zakresu opracowywania technicznych przepisów dotyczących zarządu nieruchomości państwowych, całokształtu inwentaryzacji oraz administracji nieruchomości państwowych. Inspektor Spraw Techniczno-Budowlanych otrzymał zadania prowadzenia inspekcji władz i organów podległych resortowi w zakresie ich działalności w sprawach techniczno-budowlanych oraz sprawowania nadzoru nad inspekcją wojewódzką w tych kwestiach. Z kolei Referat Techniki Sanitarnej objął:

³ Dziennik Praw Państwa Polskiego nr 8 z 25 stycznia 1919 r., poz. 118.

⁴ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 51 z 23 czerwca 1932 r., poz. 479.

zagadnienia sanitarne – w tym rozpatrywanie i zatwierdzanie projektów urządzeń wodociągowych i zakładów oczyszczania wody – planowanych nowych osiedli mieszkaniowych, sprawy sanitarne budowanych budynków mieszkalnych, obiektów przemysłowych, zakładów użyteczności publicznej, zaopatrzenie w wodę pitną i użytkową (wodociągi, studnie), usuwanie ścieków i nieczystości (kanalizacja, ustępy). Wreszcie Wydział Administracyjno-Budowlany Departamentu Samorządu otrzymał zadania w zakresie ogólnych zagadnień administracyjno-prawnych w kwestiach budownictwa, rozpatrywanych pod kątem technicznym przez Wydział Techniki Budowlanej⁵.

Przechowywany w zasobie Archiwum Akt Nowych zespół akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie z lat 1918–1939 liczy 7724 jednostki inwentarzowe (zajmujące ponad 106 metrów bieżących półek magazynowych). Stan zachowania akt tego zespołu jest trudny do precyzyjnego określenia, ani bowiem zachowane archiwalia centrali resortu spraw wewnętrznych, ani zachowane w bardzo niewielkim stopniu akta własne Archiwum nie pozwalają na odtworzenie rozmiarów akt Ministerstwa w chwili ustania jego działalności we wrześniu 1939 r. Szacuje się, iż ocalałe archiwalia stanowią około 10% pierwotnej registratury Ministerstwa. Na tak niewielki rozmiar zespołu złożyły się zniszczenia spowodowane pożarem gmachu Ministerstwa przy ulicy Nowy Świat 69 we wrześniu 1939 r. (budynek ten w trakcie obrony miasta częściowo spłonął, zniszczeniu uległa też część przechowywanych w nim archiwaliów Ministerstwa⁶) oraz podpaleniem siedziby Archiwum Akt Nowych – do którego przetransportowano w latach 1940–1942 akta resortu spraw wewnętrznych – w budynku A Szkoły Głównej Handlowej przy ulicy Rakowieckiej 6 w listopadzie 1944 r. po upadku powstania warszawskiego⁷. Losy akt Ministerstwa dzieliły również archiwalia Sekcji IV z lat 1918–1919 oraz Departamentu Techniczno-Budowlanego z lat 1932–1939. Ponadto bardzo dużą ilość archiwaliów Departamentu Techniczno-Budowlanego (trudną jednak do precyzyjnego określenia) zaraz na początku okupacji władze niemieckie przewiozły do siedziby Wydziału Budow-

⁵ Monitor Polski nr 148 z 1 lipca 1932 r., poz. 182; Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych nr 13 z 20 sierpnia 1932 r., poz. 166.

⁶ J. Stojanowski, *Archiwum Akt Nowych w Warszawie*, [w:] *Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych*, t. II, *Archiwa porozbiorowe i najnowsze*, Warszawa 1956, s. 291–292; W. Suchodolski, *Archiwa polskie za okupacji (1939–1945)*, Archeion, t. XVII, Warszawa 1948, s. 65.

⁷ J. Stojanowski, dz. cyt., s. 244.

nictwa Szefa Dystryktu Warszawskiego (przy ulicy Filtrowej 59). Tam akta te spłonęły w 1944 r. w czasie powstania warszawskiego⁸.

Wiosną 1944 r. – wobec zbliżania się linii frontu do Warszawy – rozpoczęto przewożenie najcenniejszych zbiorów z budynku Archiwum przy ulicy Rakowieckiej do przystosowanych na potrzeby przechowywania akt magazynów, zlokalizowanych w XIX-wiecznym rosyjskim Forcie Sokolnickiego na Żoliborzu. Z akt resortu spraw wewnętrznych udało się zabezpieczyć w ten sposób jedynie niewielką ilość akt Wydziału i Biura Personalnego⁹ oraz trudną do określenia ilość archiwaliów innych komórek organizacyjnych Ministerstwa. Fort Sokolnickiego znalazł się na terenach opanowanych przez oddziały polskie i zgromadzone tam akta trafiły pod opiekę archiwistów i władz powstańczych. Niebawem jednak w pomieszczeniach magazynowych ulokowano szpital wojskowy i zakwaterowano ludność cywilną, co doprowadziło do zniszczenia bądź zabrudzenia części zgromadzonych tam archiwaliów. Po kapitulacji Żoliborza na teren Fortu wkroczyły oddziały niemieckie (które usunęły przebywającą tam ludność cywilną oraz szpital) z zamiarem wysadzenia go w powietrze. Na szczęście udało się przekonać je do odstąpienia od tego zamiaru, powołując się na stosowne zapisy układu kapitulacyjnego, gwarantującego ewakuację z Warszawy mienia kulturalnego – w tym archiwaliów. Część zgromadzonych w Forcie akt pozostała na miejscu, część zaś została przetransportowana na Jasną Górę w Częstochowie, gdzie doczekała końca wojny¹⁰.

Archiwalia Sekcji IV Ministerstwa z lat 1918–1919 w ogóle się nie zachowały, podobnie jak akta przejęte w 1932 r. ze zlikwidowanego Ministerstwa Robót Publicznych¹¹. Z kolei dokumentacja aktowa Departamentu Techniczno-Budowlanego z lat 1932–1939 zachowana jest jedynie fragmentarycznie – łącznie ocalało 25 teczek dokumentów. I tak luźne notatki i korespondencja z lat 1931–1939 (dotyczące m.in. stanu budownictwa mieszkaniowego w Pol-

⁸ Tamże, s. 294.

⁹ J. Stojanowski, dz. cyt., s. 243, 293.

¹⁰ E. Kołodziej, *Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008*, Warszawa 2008, s. 53–55; H. Robótka, B. Ryszewski, A. Tomczak, *Archiwistyka*, Warszawa 1989, s. 378.

¹¹ Zniesienie Ministerstwa Robót Publicznych spowodowało podział akt tego urzędu, przejętych – wraz z kompetencjami – przez ministerstwa: Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Rolnictwa i Reform Rolnych, Przemysłu i Handlu, Komunikacji. Trudno oszacować, ile archiwaliów w wyniku tego podziału przekazanych zostało do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

sce, zwolnienia poszczególnych miast z obowiązku dostosowywania zabudowy do wymogów przepisów obrony przeciwlotniczej, ograniczeń prowadzenia prac budowlanych w pobliżu obiektów wojskowych) stanowią zawartość akt Wydziału Zabudowania Osiedli¹². Podobnie luźne notatki z lat 1937–1939 tworzą grupę akt Wydziału Techniki Sanitarnej (a dotyczą m.in. zagadnień ogólnych zaopatrzenia ludności cywilnej i wojska w wodę w wypadku wojny oraz budowy instalacji wodociągowych na terenie Białej i Bielska)¹³. Referaty, okólniki i wytyczne w kwestiach obrony przeciwlotniczej (z lat 1937–1939) stanowią zasadniczą zawartość akt Wydziału Techniki Budowlanej¹⁴. Wreszcie korespondencja z lat 1933–1939 dotycząca zagadnień przekazywania budynków na potrzeby Korpusu Ochrony Pogranicza i Policji Państwowej, niemieckich cmentarzy wojennych na terytorium Polski oraz polskich cmentarzy wojennych w Związku Radzieckim stanowi treść archiwaliów Wydziału Zarządu Gmachów i Placów Państwowych¹⁵.

Zachowała się natomiast dokumentacja techniczna Departamentu Techniczno-Budowlanego z lat 1919–1939, w postaci planów i projektów różnych obiektów budowlanych¹⁶. Jest to więc zarówno dokumentacja przesyłana od połowy 1932 r. do zatwierdzenia do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, jak i dokumentacja przejęta od zlikwidowanego Ministerstwa Robót Publicznych. Składają się na nią projekty budowlane (w sumie 1645 jednostek inwentarzowych) oraz projekty instalacji kanalizacyjnych i wodociągowych (237 jednostek). Archiwalia te są niezwykle cennym źródłem informacji dla badaczy dziejów architektury użytkowej na ziemiach polskich w okresie dwudziestolecia międzywojennego, źródłem w zasadzie mało znanym. Stąd niniejsza próba bliższej prezentacji wchodzącej w skład przechowywanego w zasobie Archiwum Akt Nowych zespołu akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie z lat 1918–1939 dokumentacji technicznej oraz wybranych aspektów dotyczących jej powstawania i gromadzenia¹⁷.

¹² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie z lat 1918–1939 (dalej: MSW), część I, sygn. 2327 do 2337.

¹³ Tamże, sygn. 2338 do 2339.

¹⁴ Tamże, sygn. 2340 do 2345.

¹⁵ Tamże, sygn. 2346 do 2352.

¹⁶ Tamże, sygn. 2353 do 4235.

¹⁷ Niniejszy tekst jest rozszerzoną wersją referatu wygłoszonego przez autora podczas VII Ogólnopolskiego Seminarium Archiwalnego: Zarządzanie dokumentacją nieaktową – nowe wyzwania. Problemy gromadzenia, opracowania i udostępniania (Radom, 2–3 września 2010 r.).

Kwestię sporządzania i przesyłania do zatwierdzenia stosownym władzom administracyjnym dokumentacji techniczno-budowlanej regulowały rozporządzenie Prezydenta RP z 16 lutego 1928 r. o prawie budowlanym i zabudowaniu osiedli¹⁸ oraz rozporządzenie ministra robót publicznych w porozumieniu z ministrem spraw wewnętrznych z 2 lipca 1929 r. o sporządzaniu i zatwierdzaniu projektów (planów) robót budowlanych i o trybie postępowania przy wydawaniu pozwoleń na budowę i na użytkowanie budynków¹⁹. W myśl postanowień tych rozporządzeń wszelkie prace budowlane, dotyczące budynków państwowych oraz innych budynków przeznaczonych do użytku publicznego mogły być wykonywane tylko po sporządzeniu i zatwierdzeniu projektów przez odnośne władze administracyjne. Do kompetencji ministra robót publicznych (a od 1932 r. do ministra spraw wewnętrznych) należało zatwierdzanie wszystkich projektów budynków państwowych wznoszonych przez władze centralne oraz wszystkich projektów takich budynków wznoszonych w Warszawie. Ponadto był upoważniony do zarządzania, aby plany budowy wszelkich innych większych budynków państwowych i niepaństwowych na terenie kraju były mu przesyłane do zatwierdzenia.

Rozporządzenie z 2 lipca 1929 r. określiło zakres i rodzaj dokumentacji, którą należało przygotować do zatwierdzenia, w zależności od charakteru planowanych prac budowlanych. Uzyskanie pozwolenia na budowę nowych budynków, przebudowę, nadbudowę, powiększenie oraz na zmianę przeznaczenia już istniejących wymagało przedłożenia: planu orientacyjnego, wykazującego położenie działki względem przyległych ulic; planu sytuacyjnego, podającego wymiary i granice działki, położenie na niej projektowanego bądź przebudowywanego budynku, położenie budynków sąsiednich, położenie urządzeń sanitarnych; rzutów poziomych wszystkich kondygnacji budynku oraz jego więźby dachowej; przekrojów wyjaśniających układ pionowy budynku; widoków elewacji i fasad budynku; obliczeń statycznych jego ważniejszych konstrukcji. Z kolei zainstalowanie silników mechanicznych określonej mocy oraz zmiana urządzeń pomocniczych, związanych z budynkiem (w tym dźwigów czy urządzeń wodnych i kanalizacyjnych) wymagało przedłożenia: planu orientacyjnego działnicy, wykazującego położenie działki względem przyległych ulic; planu sytuacyjnego – w przypadku większych obszarowo działek – wykazującego położenie wszystkich budynków i urządzeń

¹⁸ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 23 z 5 marca 1928 r., poz. 202.

¹⁹ Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej nr 5 z 17 sierpnia 1929 r., poz. 456.

względem przyległych ulic i działek sąsiednich; planów szczegółowych urządzeń wodociągowych i kanalizacyjnych w rzucie poziomym; szczegółowych profilów podłużnych sieci wodociągowej i kanalizacyjnej; dodatkowo – dla większych posesji – obliczenia przewidywanego przepływu wód domowych i opadowych. Wreszcie wykonanie stałych ogrodzeń murowanych, wznoszonych od strony ulic i placów publicznych, wszelkich innych stałych ogrodzeń o wysokości przekraczającej 3 metry i murów oporowych o wysokości ponad 80 centymetrów wymagało przedłożenia: planu orientacyjnego, wykazującego położenie działki względem przyległych ulic; planu sytuacyjnego, podającego wymiary i granice działki, położenie budynku, położenie budynków sąsiednich, położenie urządzeń sanitarnych; rzutów poziomych i przekrojów projektowanych ogrodzeń czy murów; ich widoków od strony ulic. W dalszej części rozporządzenie precyzowało, jakimi barwami powinny być oznaczone poszczególne elementy projektowanych obiektów budowlanych oraz zalecało sporządzanie ich na trwałym papierze, trwałą techniką graficzną i naklejenie na sztywny podkład.

Ocalała dokumentacja techniczna przedwojennego resortu spraw wewnętrznych po raz pierwszy została prowizorycznie zinwentaryzowana w 1951 r. Całość dokumentacji podzielona została na plany budowlane oraz plany wodociągów i kanalizacji. W grupie planów budowlanych najpierw umieszczone zostały dokumenty dotyczące Warszawy (w układzie rzeczowym według typów obiektów), następnie dokumenty dotyczące innych miejscowości (w układzie alfabetycznym, bez dalszego podziału w ramach poszczególnych miejscowości); w grupie planów instalacji wodociągowych i kanalizacyjnych zastosowano układ alfabetyczny według nazw miejscowości²⁰.

Ponowna inwentaryzacja tych archiwaliów nastąpiła w latach 1960–1963. Zachowany został wcześniejszy podział na plany budowlane oraz projekty wodociągowo-kanalizacyjne. Planom budowlanym nadany został układ topograficzny, według nazwy miejscowości, a na końcu umieszczono plany nieposiadające sprecyzowanej lokalizacji. Dokumenty dotyczące jednej miejscowości uporządkowano rzeczowo, wyodrębniając: plany urbanistyczne, plany budynków użyteczności publicznej, budynków wojskowych, przemysłowych

²⁰ M. Motas, *Wstęp do inwentarza zespołu akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Archiwum Akt Nowych*, Warszawa 1964, s. 51–52; maszynopis, AAN, registratura własna,teczka zespołu akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Warszawie z lat 1918–1939.

i handlowych, rolniczych, mieszkalnych. Wybrakowano projekty typowe domków mieszkalnych, komórek, szop czy budek, pozostawiając jednak projekty przykładowe. Projektom wodociągowym i kanalizacyjnym również nadano układ alfabetyczny według nazwy miejscowości, której dane dokumenty dotyczyły²¹. Nadany archiwaliom układ oraz sygnatury obowiązują do chwili obecnej. W sumie dokumentacja ta liczy 1882 jednostki inwentarzowe, zajmujące prawie 39 metrów bieżących półek magazynowych, na które składają się projekty budowlane (w sumie 1645 jednostek) oraz projekty instalacji kanalizacyjnych i wodociągowych (237 jednostek). Archiwalia te zachowały się w bardzo dobrym stanie technicznym, na co decydujący wpływ miał sposób jej wykonania: rysunki sporządzone są na grubym papierze wysokiej jakości tuszem kreślarskim bądź z wykorzystaniem techniki ozalidowej, a następnie naklejone na gruby karton czy tekturę, niekiedy podklejone dodatkowo płótnem.

Dokumentacja budowlana obejmuje w zasadzie całe ówczesne terytorium państwa polskiego, dotyczy 1306 różnych obiektów: szkół podstawowych i średnich (324 obiekty), budynków sakralnych różnych wyznań (260 obiektów), budynków mieszkalnych (260 obiektów), budynków określonych mianem państwowe (budynki parlamentu, siedziby ministerstw i urzędów centralnych, urzędów wojewódzkich, starostw powiatowych, urzędów skarbowych – łącznie 100 obiektów), obiektów przemysłowych (67 obiektów), szkół wyższych (37 obiektów), urzędów pocztowo-telegraficznych (29 obiektów), budynków służbowych Korpusu Ochrony Pogranicza (19 obiektów) i Policji Państwowej (9), siedzib instytucji bankowych (22 obiekty), budynków szpitalnych (15 obiektów) i sanatoryjnych (6 obiektów), zespołów zamkowych i pałacowych (14 obiektów), siedzib sądów powszechnych (13 obiektów), hal targowych (7 obiektów), łaźni publicznych (4 obiekty). Ponadto zachowała się dokumentacja 120 obiektów budowlanych innego typu – m.in. stacji pomp, elektrowni, kotłowni, stacji kolejowych, przekaźnikowych stacji telekomunikacyjnych, radiowych stacji nadawczych, zakładów rzemieślniczych, budynków rolniczych, teatrów, muzeów, schronów przeciwlotniczych i przeciwgazowych, pomników²² oraz plany całych miast i ich fragmentów, a także pojedynczych ulic.

²¹ M. Motas, dz. cyt., s. 52–53.

²² Dokumentacja techniczno-budowlana kilkudziesięciu obiektów z lat 1924–1939 (szpitali, ośrodków zdrowia, budynków sanatoryjnych, łaźni i studni publicznych) za-

Najwięcej planów przedstawia miasto stołeczne Warszawę, zachowana jest dokumentacja aż 282 różnych obiektów (w tym Państwowej Szkoły Higieny, Centralnego Ośrodka Wyszkożenia Straży Pożarnych, pawilonów Politechniki Warszawskiej, pawilonów Uniwersytetu Warszawskiego, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, gmachów Sejmu i Senatu, Najwyższej Izby Kontroli, Najwyższego Trybunału Administracyjnego, Urzędu Patentowego, Państwowego Instytutu Telekomunikacyjnego, siedzib wielu ministerstw i central banków). Z kolei dla Krakowa zachowały się plany 27 obiektów (w tym Akademii Górniczej, Biblioteki Jagiellońskiej, Państwowego Banku Rolnego czy przebudowy Akademii Sztuk Pięknych), dla Łodzi plany 34 obiektów (w tym Teatru Miejskiego, Izby Skarbowej, Sądu Okręgowego), dla Lwowa plany 20 obiektów (w tym gmachu Pocztovej Kasy Oszczędności, pawilonu Wydziału Mechanicznego i Instytutu Elektrotechnicznego Politechniki Lwowskiej), dla Wilna 17 obiektów (w tym Sądu Grodzkiego i Izby Skarbowej).

Warto też wspomnieć o dokumentacji dotyczącej Gdyni – nowoczesnego ośrodka miejskiego wyrosłego z niewielkiej rybackiej osady (archiwalia obejmują 25 obiektów, w tym Państwową Szkołę Morską, Urząd Rybacki, Urząd Pocztowy i Telegraficzny, bazylikę) oraz Radzimina (plan 52 obiektów, pochodzące z okresu odbudowy miasta ze zniszczeń wojennych roku 1920).

Spośród innych miejscowości zachowana dokumentacja prezentuje przykładowo gmachy: Sądu Okręgowego i Izby Skarbowej w Białymstoku, Urzędu Wojewódzkiego Poleskiego w Brześciu nad Bugiem, Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej w Bydgoszczy, Sądu Grodzkiego wraz z aresztem w Drohiczyń, Ratusza w Kaliszu, Pocztovej Kasy Oszczędności w Katowicach, Izby Skarbowej w Kielcach, Wyższej Szkoły Żydowskiej w Lublinie, Centralnej Szkoły Policji Państwowej w Mostach Wielkich, Starostwa Powiatowego w Pińsku, Urzędu Wojewódzkiego Pomorskiego w Toruniu czy też pomnik poległych pod Ossowem w sierpniu 1920 r.

Omawiana dokumentacja dotyczy również odbudowy, renowacji czy adaptacji wielu obiektów zabytkowych. I tak zachowane są materiały na przykład związane z odbudową kościoła św. Idziego w Inowłodzu, przebudową bazyliki w Chełmie, odbudową fragmentu zamku Ostrońskich w Dubnie, przebudową klasztoru pobazylińskiego w Kobryniu, przebudową zamku Lesz-

czyńskich w Rydzynie, renowacją dachu kościoła św. Pawła w Sandomierzu, odbudową ratusza i kościoła w Szydłowcu, pracami remontowymi zamku na Wawelu, odbudową kościoła św. Ignacego w Wilnie, odbudową pałacu biskupiego we Włocławku, przebudową i adaptacją warszawskich pałaców: Brühla, Prymasowskiego, Rady Ministrów (obecnie Pałac Prezydencki) oraz Zamku Królewskiego.

Z kolei dokumentacja instalacji wodnych i kanalizacyjnych obejmuje 88 tego rodzaju obiektów. Są to plany instalacji kanalizacyjnych (31 instalacji), wodociągowych (27 instalacji), wodociągowo-kanalizacyjnych (16 instalacji), przy czym dokumentacja ta dotyczy całych miast, ich części (dzielnic) bądź pojedynczych budynków, oraz plany 14 innych obiektów (m.in. stacji filtrów, oczyszczalni ścieków, kolektorów) czy plany regulacji brzegów rzek.

Przechowywane w zasobie AAN archiwalia zespołu akt centrali resortu spraw wewnętrznych są jednymi z najczęściej wykorzystywanych przez badaczy dziejów Drugiej Rzeczypospolitej, odwiedzających Pracownię Naukową AAN. Niestety, teczki z dokumentacją techniczno-budowlaną stanowią znikomy procent zamawianych akt tego zespołu. Badacze koncentrują się bowiem przede wszystkim na materiałach dotyczących problematyki społeczno-politycznej państwa polskiego, kwestii narodowościowych czy bezpieczeństwa i porządku publicznego. Trudno się temu dziwić, gdyż dokumentacja budowlana zawiera w sobie jedynie niewielki – i specyficzny tematycznie – wycinek z całokształtu historii Polski okresu dwudziestolecia międzywojennego. Jednak część tych akt przeżyła swoją drugą młodość. Wiele planów – szczególnie obiektów z terenu Warszawy – było wypożyczanych instytucjom zaangażowanym w odbudowę stolicy ze zniszczeń wojennych. Również wiele planów instalacji wodociągowych i kanalizacyjnych było po wojnie udostępnianych resortowi gospodarki komunalnej, służąc pomocą w przypadkach awarii czy uszkodzeń tych instalacji, bądź stanowiąc materiał pomocniczy przy opracowaniu nowych planów w przypadkach, gdy budowa instalacji w danej miejscowości w okresie Drugiej Rzeczypospolitej nie doczekała się realizacji²³.

²³ M. Motas, dz. cyt., s. 45, 51–52.

Bibliografia

- Hausner R., Pierwsze dwudziestolecie administracji spraw wewnętrznych, Warszawa 1939.
- Kołodziej E., Zarys dziejów Archiwum Akt Nowych w latach 1919–2008, Warszawa 2008.
- Motas M., Wstęp do inwentarza zespołu akt Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w Archiwum Akt Nowych, Warszawa 1964.
- Robótka H., Ryszewski B., Tomczak A., Archiwistyka, Warszawa 1989.
- Stojanowski J., Archiwum Akt Nowych w Warszawie, [w:] Straty archiwów i bibliotek warszawskich w zakresie rękopiśmiennych źródeł historycznych, t. II, Archiwa porobiorowe i najnowsze, Warszawa 1956.
- Suchodolski W., Archiwa polskie za okupacji (1939–1945), „Archeion”, t. 17, 1948.
- Wojtysiak F., Rozwój organizacji centralnego zarządu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, [część 2], „Gazeta Administracji i Policji Państwowej”, nr 26, 1924.

Summary

Technical documentation from 1919 to 1939 in the fonds of the Ministry of Internal Affairs stored in the holding of the Central Archives of Modern Records

The article discusses the history and contents of the collection of technical documentation from years 1919–1939, which is a part of the fonds of the Ministry of Internal Affairs in Warsaw 1919–1939 stored in the Central Archives of Modern Records. This collection consists of documentation of building designs (1645 inventory records) and sewage system and waterworks designs (237 records), located on the territory of interwar Poland.